

Att vara agent i sitt eget liv

Hur självbestämmande kan förstås, uppfattas och utvärderas i en kontext av hemmaboende sköra äldre personer

AKADEMISK AVHANDLING

Som för avläggande av medicine doktorsexamen vid Sahlgrenska Akademin vid Göteborgs Universitet kommer att offentlig försvaras i lokal Arvid Carlsson, Medicinargatan 3, Göteborg, fredagen den 14 mars 2014 kl. 9.00

Av

Christina Ekelund

Fakultetsopponent: Professor Margaretha Lilja,

Institutionen för hälsovetenskap, Luleå Tekniska Universitet

Avhandlingen baseras på följande delarbeten:

- I. Ekelund, C., Dahlin-Ivanoff, S., Eklund, K. Self-determination and older people – a concept analysis. Accepted for publication in Scandinavian Journal of Occupational Therapy. Published early online in Scandinavian Journal of Occupational Therapy 2013-11-29.
- II. Ekelund, C, Mårtensson, L, Eklund, K. Self-determination among frail older persons – a desirable goal. Accepted in Quality in ageing and older adults 2013-12-20.
- III. Ottenvall-Hammar, I., Ekelund, C., Wilhelmson, K., Eklund, K. Impact on Participation and Autonomy – test of validity and reliability for older persons. Accepted for publication in Health Psychology Research 2013-09-14.
- IV. Ekelund, C, Eklund, K. Longitudinal effects on the self-determination of frail older persons in the RCT “Continuum of care for frail elderly people”. In manuscript.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Att vara agent i sitt eget liv

Hur självbestämmande kan förstås, uppfattas och utvärderas i en kontext av hemmaboende sköra äldre personer

Christina Ekelund

Abstrakt

Det övergripande syftet med avhandlingen var att definiera och beskriva självbestämmande i relation till sköra äldre personer, instrumentutveckling för att mäta äldres självbestämmande, samt att utvärdera självbestämmande i en intervention.

I studie I gjordes en begreppsanalys för att definiera begreppet självbestämmande i relation till sköra äldre personer. I studie II utforskades sköra äldre personers egna uppfattningar av självbestämmande. Validitets- och reliabilitetstestet av IPA-S (Impact on Participation and Autonomy – svensk version) i studie III, resulterade i att frågeformuläret utvecklades specifikt för äldre personer (IPA-Å). Studie IV var en longitudinell utvärdering av självbestämmande i en intervention för sköra äldre personer.

Studie I: Resultatet visar att självbestämmande i relation till sköra äldre personer definieras som; en process i vilken en person har kontroll och laglig/etisk rätt, samt har kunskapen och förmågan till att ta ett beslut utifrån egen fri vilja. Självbestämmande används i varierande kontexter för äldre personer i eget boende såsom; beslutsfattande i dagliga livet, utifrån professionellas syn, hälsa, samt laglig och etisk rätt. Studie II: De sköra äldre personernas uppfattningar är att självbestämmande är föränderligt genom livet och att äldre personer vill vara agenter i sitt eget liv, men att vissa villkor måste vara uppfyllda för att göra det möjligt. Studie III: Validitetstestet av IPA-S visade att de flesta frågorna var relevanta och viktiga, men att vissa behövde tas bort, samt att frågorna behövde omformuleras till påståenden för att tydliggöra den beslutsmässiga delen av självbestämmande. IPA-S (svensk version) reviderades till IPA-Å (för äldre personer). Reliabilitetstestet av IPA-Å visade att 15 av 22 påståenden var reliabla. De andra sju rekommenderas att kvarstå, men bör tolkas med försiktighet. Frågeformuläret IPA-Å rekommenderas användas för äldre personer vid planering av vård, omsorg och rehabilitering i syfte att säkerställa deras självbestämmande. Studie IV: Interventionen i ”Vårdkedja för sköra äldre personer” visade en positiv effekt på sköra äldre personers självbestämmande i två av dimensionerna i IPA-Å vid tre månader, samt även vid 6 månader i en av dem, jämfört med kontrollgruppen.

Avhandlingen visar att självbestämmande för sköra äldre personer inte är annorlunda än självbestämmande för yngre personer. Skillnaden ligger i att när man som skör och äldre blir beroende av någon annan person i sina dagliga aktiviteter, så utmanas självbestämmandet och det är inte längre någon självklarhet att få bestämma själv. Att inte få möjlighet till att bestämma själv kan i sin tur påverka den äldre personens välmående och hälsa. För att de sköra äldre personerna ska kunna ha kontroll i dagliga livet, är det därför viktigt att stötta dem i att fortsätta vara självbestämmande så att de kan bo kvar och åldras hemma så länge de själva önskar. Ett första sätt att göra det kan vara genom att skatta den självskattade upplevelsen av självbestämmande med hjälp av självskattningsformuläret IPA-Å. Ett annat sätt kan vara att genom en sammanhållen vårdkedja, öka samarbetet och kommunikationen mellan olika vårdgivare och olika professioner, samt genom ett personcentrerat arbetssätt i mötet med de äldre personerna. Interventionens personcentrerade arbetssätt är troligtvis en viktig orsak till de sköra äldre personers möjlighet till att utöva självbestämmande.

Nyckelord: Sköra äldre personer, självbestämmande, IPA-Å, integrerad vårdkedja, personcentrering,